

Iztok Osojnik

Incestni mit v poeziji Kajetana Koviča

objavljeno v:

Darja Pavlič (ur.): *Slovenska poezija. Obdobja 40*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2021.

<https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-40/>

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2021.

Obdobja (e-ISSN 2784-7152)

INCESTNI MIT V POEZIJI KAJETANA KOVIČA

Iztok Osojnik

Ljubljana

iztok.osojnik@guest.arnes.si

DOI:10.4312/Obdobja.40.615-622

Kajetan Kovič je svojo poezijo temeljil na mitskih podobah. V tem ni bil osamljen, temveč je sledil dobro znani tradiciji v srednjeevropski literaturi, še posebej poeziji Georga Trakla in Rainerja Marie Rilkeja. Z orfejskim mitom je tesneje povezan z Rilkejem, po incestnem mitu bratovsko-sestrske ljubezni pa je tesno navezan na Traklovo delo.

mit, balada, incest, pesniški postopek

Kajetan Kovič based his poetry heavily on mythic imagery. In this, he was not alone, but walked in the footsteps of the well-documented Central European tradition, especially two other Central European poets Georg Trakl and Rainer Maria Rilke. While through the myth of Orpheus his poetry is more closely connected to the latter, the myth of incestuous brother-sister love and desire relates him to the controversial work of the Austrian expressionist.

myth, ballad, incest, poetic process

1 Uvod

Namen prispevka ni, da bi se poglobljal v problematiko incesta kot takega. Literarnega mita o incestu ne obravnavam na antropološki ali sociološki ravni. Zanima me njegova raba v literaturi oz. v poeziji. Incestni mit v literaturi me zanima kot literarni postopek. Ni pomembno, ali so avtorji, ki so predmet moje študije, izkusili in prakticirali incestna razmerja. Incestni indici so zanimivi kot prvine ali agregat naracij ali pesniških postopkov – npr. uporaba incestnega mita kot način ali sredstvo za izraz globokih (pesniških) emocij v delih navedenih literatov, na ozadju katerih bom na koncu več zapisal ob ciklusu *Balade o bratu in sestri* Kajetana Koviča iz njegove zbirke *Labrador*.

2 Mit v literaturi

»Vsi vedo«, – kot je zapisano v *Princeton Encyclopedia of Poetry & Poetics* – »kaj je mit, toda najbrž ni nikogar, ki bi se prikopal do dna definicije.« (Greene idr. 2012: 906) Moja razlaga mita je, da gre za primarni simbolni zasnutek v predzgodovini, strukturiran kot družbena pogodba, vključno s prepovedjo kršitve (tabujem). To je osnovna matrika, ki strukturno služi vsem poznejšim pristopom. »Mythos je beseda, ki odkriva in kaže skrito.« (Urbančič 2011: 64) Na tem ozadju bom mit obravnaval v pomenu Aristotelove *mimesis* kot »prikazovanja« (Aristoteles 1963: 53): kot literarni

konstrukt/strukturo osnovnih/nujnih prvin in značilnosti za produkcijo možnega pesniškega objekta s prepričljivim estetskim ali narativnim učinkom. Se pravi kot pesniški postopek. *Mimesis* nima nič skupnega z njegovim posplošenim razumevanjem kot imitacije/rekonstrukcije ali reprezentacije umetniškemu delu zunanje objektivne ali subjektivne danosti, ampak označuje strukturo literarnega prikazovanja oz. postopek dela. Mimogrede, zanimivo je primerjati oba prevoda izraza *mimesis* v dveh različnih prevodih istega prevajalca Aristotelove *Poetike*: prvega iz leta 1963, ki ga Kajetan Gantar prevede s »prikazovanjem«, in drugega iz leta 1982, v katerem je preveden kot »(nekakšno) posnemanje«. V prvem prevodu je *mitos* preveden kot »prikaz dejanja (postopek ustvarjenja tragedije) kot (nujne) zgradbe dejanja« (Aristoteles 1963: 59), v drugem pa kot »posnetek dejanja kot zgradbe dogodkov.« (Aristoteles 1982: 70) »*Mitos* je torej počelo (*arché*), duša tragedije ali tudi zaplet dejanja.« (prav tam: 71) Vitomir Belaj v uvodu *Leksikona mitologije* piše, da »*mythos* izvira iz indoevropskega korena **meudh-*, **mudh-* z izvornim pomenom 'hrepeneti', biti usmerjen na nekaj, slovensko *misliti*, usmerjati svoj duh na nekaj.« (Bellinger 1997: 5) Ta etimološki pomen se je izkristaliziral tudi pri Koviču. Kakorkoli, mit ne kaže neposredno na zunanjo ali notranjo resničnost kot reporterska fotografija ali klinična anamneza prizadete osebe. V pomenu, ki mu tu sledim, se mit nanaša na zasnovo pesniškega postopka in prikaza notranje pesniške strukture, kot bi rekli ruski formalisti (Šklovski, Jakobson). Posnemanje nečesa zunanega je po Aristotelu stvar zgodovine.

Po Nietzscheju (1970: 110–111) je mit »sestavljena slika sveta, ki se kot redukcija pojavov ne more odreči čudežu in je hkrati trden in sveti prasedež vsake kulture, [ki se] vsaj do določene mere ujema z doživeto resničnostjo.« Nadomestimo izraz *kultura* s *pesmijo* in besedo *čudež* z nenavadnim, močnim potlačenim čustvom, ki se izrazi. Torej kot umetnost in poezijo tolmači psihoanaliza, s strukturo sublimacije.

3 Incest

Incest običajno povežujemo s prepovedjo spolnega odnosa med najožjimi krvnimi sorodniki (z zakonom ali z običaji). Ker v različnih prvotnih kulturnih okoljih prepoved incesta označuje prej »legalne« (sorodstvene, ekonomske, politične, menjalne) kot čustvene relacije, se zanjo uporablja izraz tabu. V psihoanalizi ga npr. obravnavajo kot zapleten splet potlačitev in želja med otroki in starši (npr. Ojdipov kompleks).

Ko bomo v nadaljevanju obravnavali indice in vpeljave različnih literarnih primerov incestnih struktur/mitov, se bomo dotaknili tako odnosov med očetom in hčerjo ter materjo in sinom kot ljubezni med brati in sestrami. K temu me usmerja navedena literatura. Po mojem učenem prepričanju kljub različnim ugovorom menim, da se je prehod od živalske grupe v človeško skupnost (iz naravne v kulturno družbo) od prvotnega instinktivnega izogibanja incestnim odnosom živali sorodne grupe, to je naravnega izogibanja parjenju med živalmi iste jate zaradi nevarnosti genetskih defektov¹ (kar je npr. razširjeno že med ptiči, sploh pa med sesalci), zgodil takrat, ko je izogibanje incestu postalo prepoved, tabu, zakon (od naravne zakonitosti do

1 Lep primer posledic parjenja živali iz istega legla ali jate je npr. sterilnost pri žrebcih lipicancev.

družbenega zakona). Čeprav je v nadaljnjem razvoju uzakonjena prepoved incestne poroke bazirala na socialno ekonomskih in menjalnih odnosih, kot nas v svojem monumentalnem delu *Elementarne strukture sorodstva* (*Les structures élémentaires de la parenté*) podučil Claude Lévi Strauss. Poroka s sestro po materini strani npr. je dovoljevala vsemogoče možnosti povezovanja, po drugi strani pa je poroka z očetovo sestro onemogočala nadaljnji razvoj rodovnega sorodstva in ekonomije, ki je seveda zaobjela tudi inherentno distribucijo socialne moči in avtoritete.²

Toda v razmišljanju o incestu je treba biti pozoren še na eno razsežnost. Na ozadju izbrane teme o incestnem mitu v literaturi bodo samo tiste incestne situacije, ki jih poganja spolni gon, strast, hrepenenje, seksualna želja. Če ni erotične želje, potem ni incesta v optiki pristopa, ki me tu zanima. S tem se strinjata tudi Deleuze in Guattari (2017: 185): »Incestna razmerja v mitu ponavadi veljajo za ekspresijo želje ali nostalgije po svetu, v katerem bi bila takšna razmerja možna ali bi bili do njih ravnodušni.« V tej luči lahko upravičeno podvomim o naravi incesta v predhelenistični Grčiji. Ustanovni incestni mit o Ojdipu, kot ga prikaže Sofoklej, nima nič skupnega s kakršnikoli prepovedanim erotičnim hrepenenjem sina, da bi spal s svojo materjo ali obratno. V omenjenem primeru je bila usoda, se pravi kozmična dinamika, tista, ki je sprožila tragično trpljenje vseh udeležениh članov družine. Ta dinamika je potekala daleč onkraj človeških in celo božjih vplivov. Usoda je sprožila tok usodnih dogodkov že dolgo pred rojstvom Ojdipa. Lahko bi rekli, da se je začelo z Zevsovo ugrabitvijo in posilstvom Evrope. In ugotavljali, da je bila tu nedvomno na delu seksualna želja, po kateri je bil Zevs znan in ki je sprožila tok usode nesrečnih protagonistov tragičnega cikla. A vsi vpleteni, z Zevsom vred, so bili samo nemočne lutke v kozmični igri. Inherentni usodni proces, ki je pripeljal do »konstitucije 'normalnega' družbenega reda [in] državne oblasti« (!?) po koncu tebanskega cikla, kot zapiše Alenka Zupančič (2020: 8), se razkrije v končni fazi ustanovnega tebanskega mita ob tragičnih dogodkih v Sofoklejevi tragediji *Antigona*, zaključnem dejanju Ojdipskega ciklusa. »*Mitos* je počelo, duša tragedije. Značajji so šele na drugem mestu,« piše Aristotel (1963: 60). Je literarni konstrukt. Antigona po nekaterih antičnih virih ni bila Jokastina hči. Na osnovi zdaj izgubljene pesnitve *Oidipodeie* o tebanskem ciklu izpod peresa Kinaetona, od katere so se ohranili samo drobcji, Pauzanij poroča, podobno poročilo pa najdemo tudi v Psevdo-Apolodorjevi biblioteki, da je Ojdip svoje otroke dobil v zakonu s svojo drugo ženo, z Jokastino sestro Evriganejo. Toda mimo tega ozadja je bil stvarni razlog spopada obeh bratov in Polinejkovega napada na Tebe Etioklova kršitev njunega dogovora, da bosta Tebam izmenično vladala. Kreonova prepoved, da se Polinejka ne sme pokopati, ima torej izrazito zarotniško, zločinsko (politično) ozadje in kot tako ponuja dobro izhodišče za premislek o zločinskih temeljih zakona in politike evropske civilizacije, a to je snov za drugo razpravo.

V obdobju kristjanskega imperija (Mastnak 2003: 62) kot sinteze judovsko-krščanskega vpliva z grško-rimsko antično tradicijo novo rojene evropske civilizacije

2 Tozadevno je poučna tudi znamenita razprava Marcela Maussa Zafrkantski sorodstveni odnosi (*Esej o daru in drugi spisi* (Ljubljana: ŠKUS/Filozofska fakulteta, 1996), 161–179).

(Le Goff 2006: 19–21) se incest že pojavlja v luči ekstrapolacije erotične želje. Omenimo samo dogmatsko prikazani ambivalentni odnos med Kristusom in njegovo materjo oz. nevesto. Razumevanje je bilo splošno razširjeno po vsej zahodni Evropi. Prikazano tudi na kužni sliki na severnem zidu cerkve svetega Primoža nad Kamnikom iz leta 1504, ki upodablja značilni prikaz dvojne priprošnje. Marija ponuja golo dojko Bogu prek sina, ta očetu ponuja srce, vendar neposredno tudi svoji nevesti (Mikuž 1999: 357). Dante nekje izrazi podobno razumevanje: »Deviška mati, ki si hči tvojega sina, obenem pa si tudi njegova žena« (prav tam: 353). Tudi upodobitve žalujoče Marije, med njimi je najslavnejša Michelangelova Pietà, zelo povedno izražajo erotično libidinozno ljubezensko razmerje. Nekateri bodo trdili, da je ta odnos treba umevati duhovno, teološko. Najbrž. Toda kot vemo, je v odnosih mnogih častnih sester z Bogom erotično libidinozna telesnost igrala pomembno vlogo. Andrej Ule (2016: 101) v razpravi Wittgenstein in Tereza Avilska povzema misel Petra Tylerja o odnosu med to znamenito mistično redovnico in Bogom, ki to potrjuje: »[Druga mistična dimenzija] pa zbližuje človeka [Terezo Avilsko] z Bogom ob pomoči [njene] erotsko-libidinozne simpatije z Bogom.« In malo dalje: »Gre za neko posebno vrsto dušne dispozicije libidinozno utemeljene afektivnosti.« (prav tam: 102) To velja tudi za ekstatični ljubezenski odnos z Bogom (Kristusovim telesom) mnogih drugih mističnih redovnic.

4 Incestni mit je bilo nekaj, kar je bilo v tistem času v zraku

V Srednji Evropi incestni indici ali primeri incestnega mita na različnih ravneh v literaturi nekaterih najpomembnejših tukajšnjih avtorjev niso bili nič novega. Incestni mit je bil že dolgo splošno prisoten. O spolnosti in incestni izrojenosti so odkrito govorili vsaj že zadnjih 300 let. Genetske okvare med visoko aristokracijo zaradi krvoskrunskih vezi so bile splošno znane, najznamenitejši primer negativnih učinkov sorodstvenih kopolacij je t. i. Klinefelterjev sindrom, znamenita habsburška brada, izrazito vidna recimo na portretu Karla II. Juana Carreñe de Mirande. Prav medsebojne poroke so uničile habsburško dinastijo. In ne samo med aristokracijo, pozneje je tudi, kot piše Michel Foucault (1982: 114), »v meščanski družini obstajalo neprestano vzpodbujanje na rodoskrunstvo [...] Psihoanaliza se je zavzela, da ga prikljče na plan kot željo in da s tistih, ki so zaradi tega trpeli, odstrani pretirano strogost, ki jo je potlačila.« Omogočila je, da pacienti »svoje [potisnjene, nezavedne] rodoskrunske želje izrazijo v govoru« (prav tam: 113). Morda je najodmevnejši primer tovrstne analize potlačene rodoskrunske želje kontroverzna Freudova obravnava »male hysterije« v primeru Dore, ki njeno alofonijo in kašljanje tolmači kot simptom njene želje, da bi oralno zadovoljila svojega očeta.

5 Nekateri literarni primeri uporabe incestnega mita

Toda že pred Freudom so nekateri avtorji, npr. Nietzsche in Dostojevski, potisnjene psihične vsebine uspešno izražali na straneh svojih knjig. Oglejmo si nekaj literarnih primerov, ki se dotikajo incestnih razmerij. Tu bom samo oplazil to široko in precej zahtevno področje literarne zgodovine.

Žal je bilo treba zaradi prostorske omejitve prispevka izločiti nekaj opisov citiranih del srednjeevropskih avtorjev, ki so v svojih delih obravnavali incestni mit, zato jih samo na hitro poimensko naštejmo.

Začnimo s Heinrichom von Kleistom (1777–1811) in njegovim esejem *O postopnem dovrševanju misli pri govorjenju*. V njem opisan odnos s sestro nakazuje sublimiran erotičen odnos.

Incestni mit se pojavi tudi v znameniti Wagnerjevi operi *Die Walkure* kot incestna ljubezen med Siegmundom in Sieglinde.

Franz Kafka (1883–1924) v svoji znameniti krajši zgodbi *Preobrazba* opisuje »shizo-incest [...] incest s sestro, ki izpričuje nečloveško seksualnost, kakršna je poživaljenje.« (Guattari, Deleuze 1995: 22)

Tretja knjiga romana *Človek brez posebnosti* avstrijskega pisatelja Roberta Musila (1888–1942) je scela posvečena njegovi sestri Agathi, s katero doživi močno incestno vznemirjenje, označeno kot dušna tovariša oz. »siamska dvojčka«.

Ingeborg Bachmann (1926–1973) npr. je incestno tematiko vključila v roman *Malina* (incestni odnos z očetom) in tudi v nedokončano *Knjigo o Franzi* (odnos med bratom in sestro).

Ingeborg Bachmann je bila več let v zvezi s švicarskim avtorjem Maxom Frischem. Tudi on se v romanu *Homo faber* na svoj način posveti incestnemu razmerju med očetom in hčerjo, ne glede na to, da se onadva tega ne zavedata.

Tudi znameniti češki disidentski avtor Egon Bondy (1930–2007), s pravim imenom Zbyněk Fišer, je napisal za češko uporništvo izredno pomemben roman *Invalidna sorojenca*, v katerem opisuje incestni odnos junaka A. s sestričnico.

6 Georg Trakl

Prehajamo na področje poezije. Krovni dragulj v srednjeevropski literaturi, ki se močno prepleta z incestnim mitom, je poezija Georga Trakla. O njegovi sumljivo tesni navezanosti na mlajšo sestro pianistko Greto (Margerito pri Koviču) je veliko povedanega. Ne bom se vpletel v kakršnekoli biografske razprave. Bilo bi neproduktivno poseči v spore okoli tega, ali je Trakl konzumiral incestno razmerje z Greto, kot bi bilo enako popolnoma zavajajoče polemizirati, ali je Nabokov imel pedofilsko razmerje z mladim dekletom z imenom Lolita ali ljubezenske odnose s sestrično Ano, kot jih opisuje v istoimenskih romanih. Zanima me aplikacija incestnega mita kot pesniškega postopka, ne pa biografsko dejstvo. Toda na ozadju incestne ikonografije v Traklovih pesmih je težko spregledati njeno očitno dejstvo. Kovič (1971: 114) zapiše: »Če bi bilo potrebno, bi lahko pokazali, kar bralec že slutí: Da pesnik ni ljubil svoje sestre samo kot sestro.« V pesmi *Razodetje in konec* najdemo tudi naslednje verze (povedno je, da se govori, da je bil Trakl že nor, ko jih je napisal):

Iz strohnele modrine je stopila bleda postava sestre
in njena krvaveča usta so govorila: Zbôdi črni trn. Ah še
vedno zvene mi od divjih neviht srebrne roke. Teci kri
z mesečnih nog ...

(Trakl 1971: 95)

Na podobne verze naletimo tudi v pesmi *Sanje in omračitev*, ki se konča takole: »ko je noč požrla prekleti rod.« Morda je mišljena noč, ko je v skalnem prepadu pod Mönchsbergom z razbitimi rokami potonilo otroško trupelce, spočeto, ko je črni trn zbedel v sestrično srebrno rano in se je po njenih mesečnih nogah pocedila kri. V pesmi ne gre samo za željo, ampak kot je mogoče zaslutiti, za dejanja, ki dosegajo nivo strahot iz antičnih tragedij.

7 Incestni mit, apliciran v ciklusu *Balade o bratu in sestri* v zbirki *Labrador Kajetana Koviča*³

Ni dvoma, da sta Traklova poezija in incestni mit v njegovih pesmih vplivala na Kajetana Koviča. Težko se je otresti misli, da njegova uporaba pri Koviču ne izvira od tam. Kovič je izbral, prevedel in objavil zbirko Traklovih pesmi, v spremni besedi pa odkrito pisal o njegovi zvezi s sestro. Kovič meni, da mnoge pesniško izražajo družinsko zgodbo, mit oz. namig na incestni odnos pa naj bi bila alegorija globoko zakoreninjene tragične družinske usode in prekletstva. Toda incestni mit proučujem zgolj kot pesniški postopek v modernistični poeziji v luči zavedanja, da incestni mit kot literarni postopek ni bil nič novega ali izvirnega v kulturnem prostoru Srednje Evrope. Res pa ga lahko, upoštevajoč njegov pomen, v pristopu psihoanalize tako Freuda kot drugih praktikov razumemo kot zelo poveden simptom družbene stvarnosti na tem koncu sveta. A to je delo za kakšen drugačen pristop, ki se mu bomo tu odrekli.

8 Balada

V literarnem leksikonu Cankarjeve založbe (Dolinar 1977) izvemo, da je balada plesna ali peta pesem. Pogosto opisovanje ločitev zaljubljenih zaradi nerazumevanja, navad ali nasprotovanja družbenega okolja je najbrž precej običajna baladna zgodba. Nesrečni zaljubljenici trpijo in umrejo zaradi ljubezenske bolečine ali skrušenosti. Menda naj bi v baladah pred začetkom 19. stoletja incest omenjali precej pogosteje kot v moderni poeziji, a to bo treba še raziskati. Kratek zgornji pripis vira lepo zaokroži nekatere njene karakteristične značilnosti pri Koviču. Tudi *Balade o bratu in sestri* so zapisane v obliki kratkih kitic in verzov v jambskem ali trohejskem metru. Vsebinsko nedvomno izražajo ločenost zaljubljenec in nemogočo izpolnitev njunih (incestnih) hrepenenj zaradi globoko zakoreninjenih prepovedi (nemožnosti) tovrstnih razmerij in družbenega tabuja. In kot tretje, uvedejo Freudovsko paradigmo incestne ljubezni brata in sestre kot simptom (sublimacijo) zakritih potlačenih ljubezenskih čustev in neuresničenih strasti. Poleg tega baladi ni težko pripisati mitske forme, po Goetheju npr. »je balada praoblika pesništva, nepojasnljiva prvobitna danost, ki snov pogosto zajema iz [...] bajk« (Dolinar 1977: 24) itn.

Da Kovič v primeru *Balad o bratu in sestri* poseže po mitu, ni sporno. Sam zapiše: »Ko govorim o mitu, mislim predvsem na neko temeljno občutenje sveta, ki ni nujno vezano na določeno antično, svetopisemsko ali drugo izročilo. Mit ni več delen pogled na svet, ampak celovit. Če z občutkom te celovitosti osvetlimo tudi eno samo, drobno

3 Celovito in podrobno razpravo o tej tematiki glej v Osojnik 2004: 111–156.

točko sveta, odkrijemo v njej začetek in konec, ljubezen in smrt, nič in vse.« (Snoj 1992: 191) »Pesniki,« pravi Kovič in se pri tem sklicuje na Rilkeja, »naj ne slavijo in objokujejo čustva, ampak ga oblikujejo ... Ta podoba gre skozi jezik.« (prav tam: 192)

Mit o hrepenju sestre in brata, incestni mit, zaznamujejo vse zgoraj navedene značilnosti. Težko bi oporekali, da vpeljava incestnega mita ni omogočila izražanja globokih čustev nesrečne melanholične ljubezni in hrepenjenja. To potrjuje tudi akrostih pesmi *Iskalci* (iz iste zbirke): »Te PeSMI sO za jElKo«. (Kovič 1977: 12) Ve se, za katero Jelko. Vsekakor ne za njegovo sestro niti za ženo. Uporaba incestnega mita poželenja po sestri se v resnici ne nanaša na resnično incestno željo in njeno prisotnost v njegovih pesmih, ampak s pomočjo incestnega mita pesniku omogoči izraziti po eni strani nemožnost ljubezenske zveze, po drugi strani pa ojača melanholični obup zaradi te nemogoče ljubezni.⁴ Uporaba incestnega mita mu je tako omogočila izraziti »prepovedano« ljubezen in globoko hrepenenje ter željo. Po drugi strani pa mu je tudi omogočila preseči zasebno situacijo in jo razviti v pesniški mit kot tak, kot v pesmi *Želja po sestri*:

Iz motnih senc večer kaplja
kot bela raztopina.

Za šipami je rob neba
rdeča barva vina.

Iz mraka prhne netopir.
V kozarcih je tesnoba.
In svet šumi kot krep papir
in hladna groza groba.

V tišini dolgo zvon medli
in strah se uresniči
in deček roke si želi,
ki brani pred mrliči.

Pred vsem, kar v duhu nima dna
in bega temne čute.

Kar v sanjah prednike pozna,
užaljene in krute.

In mučena, samotna kri,
ki težo komaj nosi,
na meji dneva in noči
molče za sestro prosi.

(Kovič 1977: 34)

Z izrazom te nemogoče ljubezni, v senci katere pesnik dvigne svojo liro in kot Orfej o njej zapoje žalostinko, bralec nenadoma scela dojame njeno usodnost. Incestni mit preraste v mit Orfeja, pojočega o Evridiki, ki se nedosegljiva za vedno pogrezne v nedostopno kraljestvo. Prepoved je dokončna. V Kovičevi liriki se oba mita prekrizata. Dežela, kjer se to zgodi, se imenuje Labrador – hladen, pust, prazen, temen kraj, kjer ni mogoče ne živeti ne umreti. Pesnik poje pesmi, ki stalijo kamne in srca volkov preobrazijo v daleč odmevajoče zavijanje pod črno luno.⁵ Toda pesnik se kljub vsemu ne vda pesimizmu. Kot vemo, je znameniti končni verz v zbirki *Labrador* nepopustljivo optimističen. Takole zapiše v pesmi *Južni otok*: »in južni otok je.«

4 Kovič mi je sicer nekoč rekel, da naj bi *sestra* pomenila *življenje* – kot v pesmih zbirke Borisa Pasternaka z naslovom *Življenje – sestra moja* (*моя сестра жизнь*), vendar to zanikajo same pesmi.

5 Spomnimo se ob tem recimo na slavni verz Sor Juane Inés de la Cruz: »Lágrimas negras de ma pluma triste« (»Črne solze mojega žalostnega peresa«).

Literatura

- ARISTOTELES, 1963: *Poetika*. *Poetika*. Prevedel Kajetan Gantar. Ljubljana: Mladinska knjiga. 52–73.
- ARISTOTELES, 1982: *Poetika. Druga, dopolnjena izdaja*. Prevedel Kajetan Gantar. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- BACHMANN, Ingeborg, 1983: *Malina*. Prevedla Naja Uršič. Murska Sobota: Pomurska založba.
- BACHMANN, Ingeborg, 1999: *Zgodba o Franci*. Prevedli Anja Uršič, Neva Šlibar. Dunaj, Celovec, Ljubljana: Mohorjeva družba.
- BELLINGER, Gerhard J., 1997: *Leksikon mitologije*. Ljubljana: DZS.
- BONDY, Egon, 2017: *Invalidna sorojenca*. Prevedla Tatjana Jamnik. Ljubljana: Kud Police Dubove.
- DELEUZE, Gilles, GUATTARI, Felix, 1995: Prevelik Ojdip. *Kafka*. Prevedla Vera Troha. Ljubljana. 15–23.
- DELEUZE, Gilles, GUATTARI, Felix, 2017: *Anti-Ojdip. Kapitalizem in shizofrenija*. Prevedla Jelka Kernev Štrajn. Ljubljana: Krtina.
- DOLINAR, Darko idr., 1977: *Literatura*. Ljubljana: Cankarjeva založba (Leksikoni Cankarjeve založbe). 24.
- FUKO, Mišel [Foucault, Michel], 1982: *Istorija seksualnosti*. Prevedla Jelena Stakić. Beograd: Prosveta.
- GREENE, Roland idr. (ur.), 2012: *The Princeton Encyclopedia of Poetry & Poetics*. Princeton: Princeton University Press. 114–120.
- KAFKA, Franz, 1994: Preobrazba. *Splet norosti in bolečine*. Prevedel Herbert Grün. Ljubljana: Založba Karantanija. 31–95.
- von KLEIST, Henrich, 2004: O postopnem dovrševanju misli pri govorjenju. *Problemi XLII/3–4*. Prevedel Robert Vouk. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo. 101–107.
- KOVIČ, Kajetan, 1971: Georg Trakl. *Trakl*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KOVIČ, Kajetan, 1977: *Labrador*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- LE GOFF, Jacques, 2006: *Se je Evropa rodila v srednjem veku*. Prevedel Gregor Moder. Ljubljana: Založba /*cf.
- LÉVI STRAUSS, Claude, 1967: *Les Structures élémentaires de la parenté*. Paris: Monton.
- MASTNAK, Tomaž, 1996: *Kristjanstvo in muslimanstvo*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- MAUS, Marcel, 1996: Zafrikantski sorodstveni odnosi. *Esej o daru in drugi spisi*. Prevedel Rastko Močnik. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 159–179.
- MIKUŽ, Jure, 1999: *Kri in mleko*. Ljubljana: SH – Zavod za založniško dejavnost.
- MUSIL, Robert, 1962–1963: *Človek brez posebnosti*. Prevedel Janez Gradišnik. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- NIETZSCHE, Friedrich Wilhelm, 1970: *Rojstvo tragedije iz duha glasbe*. Prevedel Wilhelm Heilingner. Ljubljana: Slovenska matica.
- OSOJNIK, Iztok, 2004: Labrador. *Nasmeh Mona Lize*. Ljubljana: Kud France Prešeren. 103–156.
- PASTERNAK, Boris, 1982: *Pesmi*. Prevedel Tone Pavček. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- SOFOKLES, 1968: *Antigona*. Prevedel Anton Sovre. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SNOJ, Vid, 1992: Pot v zgodnost. Kajetan Kovič: *Letni časi*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Knjižnica Kondor).
- TRAKL, Georg, 1971: *Trakl*. Prevedel Kajetan Kovič. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- ULE, Andrej, 2016: Wittgenstein in Tereza Avilska. *Apokalipsa* 201–202. 95–110.
- URBANČIČ, Ivo, 2011: *Zgodovina nihilizma*. Ljubljana: Slovenska matica.
- VACHA, Brigitte, 1994: *Habsburžani*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- WAGNER, Richard: *Die Walküre*. <https://www.youtube.com/watch?v=05eVjgMEuWs> (dostop 14. 2. 2021)
- ZUPANČIČ, Alenka, 2020: Antigona. *Problemi LVIII/9–10*. 5–50.